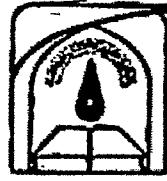

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۰۱۸
۲۰ ستمبر
کراچی

۲۰۱۸

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
تعمیرات

۱۳۸۱ / ۴ / ۱۰

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

پروسی و اتفکروایی

در آثار داستانی جلال آل احمد و غلامحسین ساعدی

مرشید خدایمی افشاری

استاد راهنما

آقای دکتر حسینعلی قبادی

استاد مشاور

آقای دکتر ابوالقاسم رادفر

شهریورماه ۱۳۸۰

۳۱

تأییدیه اعضای هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضاء هیئت داوران نسخه نهایی پایان نامه / آقای رشید خدای افشاری
تحت عنوان: بررسی واقعگرایی در آثار داستانی غلامحسین ساعدی و جلال آل احمد
را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد
می کنند.

اعضاء هیئت داوران

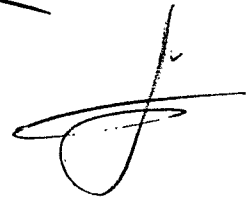
۱- استاد راهنما: آقای دکتر حسینعلی قبادی

۲- استاد مشاور: آقای دکتر ابوالقاسم رادفر

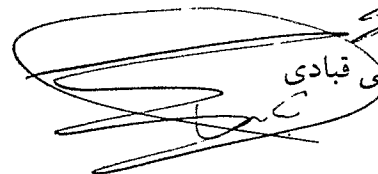
۳- استاد ناظر: آقای دکتر نیکوبخت

۴- استاد ناظر: آقای دکتر محمد دانشگر

۵- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی: آقای دکتر حسینعلی قبادی

مرکز اطلاع‌رسانی و ارتباطات علمی ایران
تولید و توزیع اسناد علمی

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است. بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش‌آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می‌شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به مرکز نشر دانشگاه اطلاع دهند.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده در رشته زبان و ادبیات فارسی است که در سال ۱۳۸۰ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی جناب آقای دکتر حسینعلی قبادی و مشاوره جناب آقای دکتر ابوالقاسم رادفر از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های نشریات دانشگاه تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به مرکز نشر دانشگاه اهدا کند دانشگاه می‌تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۴، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می‌کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می‌تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می‌دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب رشید خدای افشاری دانشجوی رشته زبان و ادبیات فارسی مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می‌شوم.

تقلیر بی:

پدر و مادر که دعایشان بدرقه راهم بود

و به:

همسره که یاریم کرد

و به:

برادرانم که مشوقم بودند.

تشکر و قدردانی:

آقای دکتر حسینعلی قبادی، استاد گرانقدر راهنما با رهنمودهای فاضلانه خویش در طول تحقیق، راهگشای دشواری‌های بی‌شماری بودند، مراتب سپاس بیکران خود را تقدیم حضورشان می‌دارم.

آقای دکتر ابوالقاسم رادفر، استاد فاضل و محترم مشاور نیز در تمام مراحل تحقیق، نظرات ارزشمندی در جهت پیشرفت تحقیق ارائه فرمودند که مایه سپاس جاودانی است.

از آقای دکتر غلامحسین غلامحسین‌زاده، استاد ارجمند و مدیر محترم گروه زبان و ادبیات فارسی که در طول تحصیل ما را در حل مشکلات، بی‌دریغ یاری فرمودند صمیمانه سپاسگزارم.

آقایان آوات فیضی و امین‌نژاد نمودارهای آماری پایان‌نامه را تهیه کردند و مرا رهین الطاف خویش ساختند، از ایشان تشکر می‌کنم.

آقای عسگر عسگری حسنکلو که در زمان نگارش پایان‌نامه کریمانه مساعدت فرمودند، سپاسگزار محبت‌هایشان هستم.

از آقای علی حشمتی که پایان‌نامه را بازخوانی کردند و در ویرایش آن، نکات سودمند و ارزنده‌ای را یادآور شدند، سپاس فراوان دارم.

از آقایان، حیدر عباسی و اسماعیل قزلقاش که چکیده پایان‌نامه را به انگلیسی ترجمه کردند و مرا مرهون محبت خویش ساختند، بسیار متشکر و سپاسگزارم.

چکیده :

واقعگرایی از مکاتب مهم فکری و هنری اروپاست که قصد دارد، پرده از روابط پدیده‌ها بردارد و پدیده‌ای را با در نظر گرفتن روابط علی و معلولی آن تبیین کند. مکتب واقعگرایی بعد از رومانتیسم در اروپا شکل گرفت. این دو مکتب دارای عناصر مشترک هستند و در حقیقت رومانتیسم مقدمه و زمینه پیدایش واقعگرایی است. مهم‌ترین مسأله در واقعگرایی تحلیل پدیده‌هاست. در این مکتب ابتدا به مسائل فنی و هنری توجه نمی‌شد؛ ولی با گذشت زمان، این مسائل نیز در نظر گرفته شد. گرایش به واقعگرایی در ادبیات داستانی معاصر بیشتر انگیزه‌های سیاسی و روشنفکری داشت. اگر چه سابقه واقعگرایی در ایران به سال‌های قبل از نگارش یکی بود و یکی نبود بر می‌گردد، اما فقط جمال زاده است که اصول نظری واقعگرایی را مطرح می‌کند و از همین زمان واقعگرایی به عنوان مکتبی مشخص و تعریف شده، مورد استفاده داستان‌نویسان نسل‌های بعد قرار می‌گیرد. غلامحسین ساعدی و جلال آل احمد دو تن از نویسندگان معاصرند که اکثر داستان‌هایشان واقعگرایانه است. این دو نویسنده در عین استفاده از واقعگرایی برای بیان مقاصد خود، ویژگی‌های متفاوتی دارند. ویژگی ممتاز جلال، استفاده هنرمندانه از نثر محاوره است در عوض ساعدی از فضاسازی بیشترین استفاده را می‌کند. فضای داستان‌های ساعدی خوفناک و هول‌انگیز است. این فضا گاهی آن قدر داستان را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد که آثار داستانی او با داستان‌های فراواقعگرایانه متبته می‌شود. فقط تعداد کمی از داستان‌های این دو نویسنده، از نظر واقعگرایی بی‌نقص است و اکثر داستان‌های آنها از نظر عناصر داستانی بسیار ضعیف و کم‌اهمیت‌اند. موضوعات و مضمون‌های داستان‌های این دو نویسنده بیشتر در ارتباط با مسائل مهم اجتماع است. هنر نویسندگی جلال آل احمد سیر صعودی دارد و آخرین آثار او، از نظر داستان‌نویسی کامل‌تر و پخته‌تر است. اوج نویسندگی غلامحسین ساعدی دههٔ چهل است و پس از این دهه ارزش هنری آثار او، کاملاً پایین می‌آید. داستان‌های کوتاه این نویسندگان، به مراتب از داستان‌های بلند و رمان‌های آن‌ها، ارزش هنری و واقعگرایی بیشتری دارند. هر کدام از این دو نویسنده، فقط یک داستان بلند موفق دارند، عزاداران بیل از غلامحسین ساعدی و مدیر مدرسه از جلال آل احمد.

واژگان کلیدی: واقعگرایی، داستان، غلامحسین ساعدی، جلال آل احمد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۴	فصل اول : کلیات تحقیق
۴	۱-۱ بیان مسئله و طرح سؤالهای تحقیقی
۵	۲-۱ پیشینه تحقیق
۵	۳-۱ فرضیه های تحقیق
۶	۴-۱ روش تحقیق
۸	خلاصه فصل
۹	فصل دوم: تعاریف و مفاهیم
۹	۱-۲ تاریخچه مختص داستان جدید ، انواع و تعاریف
۱۴	۲-۲ رنسانس و پیامدهای آن
۱۵	۳-۲ واقع گرایی (رنالیسم)
۱۵	۱-۳-۲ نگاهی اجمالی و کلی
۱۶	۲-۳-۲ مشکلات تعریف
۱۶	۳-۳-۲ واقعگرایی در فلسفه
۱۸	۴-۳-۲ تعریف واقعگرایی در ادبیات
۱۹	۴-۲ زمینه ها و علل گرایش هنر ادبیات به واقعگرایی
۱۹	۱-۴-۲-۱ زمینه ها و عوامل سیاسی
۲۰	۲-۴-۲-۲ زمینه ها و عوامل اجتماعی و اقتصادی
۲۱	۳-۴-۲-۲ زمینه ها و عوامل علمی
۲۲	۵-۲ وضعیت هنر و ادبیات در قرن نوزدهم

۲۲	۱-۵-۲ کناررفتن کلاسیسم
۲۳	۲-۵-۲ رومان‌تیسیم
۲۳	۶-۲ رومان‌تیسیم (اجتماعی) واقع‌گرایی
۲۴	۱-۶-۲ عناصر مشترک بین دو مکتب
۲۴	۱-۱-۶-۲ استفاده از واقعیت
۲۵	۲-۱-۶-۲ توجه به زمینه تاریخی واقعیت
۲۵	۳-۱-۶-۲ تحلیل و شباهت های دیگر
۲۷	۷-۲ تفاوت‌های واقع‌گرایی با رومان‌تیسیم
۲۸	۸-۲ تولد واقع‌گرایی
۲۹	۹-۲ تقسیم بندی های واقع‌گرایی
۴۱	۱۰-۲ ویژگی‌های عمومی عناصر داستان های واقع‌گرایانه
۵۴	خلاصه فصل دوم
۵۵	پی‌نوشت فصل دوم
۶۲	فصل سوم : پیشینه واقع‌گرایی در ایران
۶۲	۱-۳ نگاهی اجمالی به رویدادهای مهم ایران معاصر
	۲-۳ زمینه های واقع‌گرایی در ادبیات داستانی از عصر جدید تا زمان جلال آل احمد و
۶۹	غلامحسین ساعدی
۷۴	خلاصه فصل سوم
۷۵	فصل چهارم : بررسی واقع‌گرایانه داستان های ساعدی
۷۵	۱-۴ سالشمار غلامحسین ساعدی (گوهر مراد)
۸۰	۲-۴ روش ما در انتخاب و بررسی داستان ها
۸۱	۱-۳-۴ شب نشینی باشکوه

۸۴	۱-۱-۳-۴ چتر
۸۷	۳-۱-۳-۴ خواب های پدرم
۸۹	۴-۱-۳-۴ حادثه به خاطر فرزندان
۹۰	۵-۱-۳-۴ مفتش
۹۴	۶-۱-۳-۴ سرنوشت محتوم
۹۶	۷-۱-۳-۴ استعفانامه
۹۶	۷-۱-۳-۴ مسخره نوانخانه
۹۹	۹-۱-۳-۴ مجلس تودیع
۱۰۲	۲-۳-۴ عزاداران بیل
۱۲۳	۳-۳-۴ دندیل
۱۲۶	۴-۳-۴ واژه های بی نام نشان
۱۲۶	۱-۴-۳-۴ دوبرادر
۱۲۹	۲-۴-۳-۴ گدا
۱۳۲	۳-۴-۳-۴ خاکستر نشینان
۱۳۵	۵-۳-۴ توپ
۱۴۱	۶-۳-۴ تاتار خندان
۱۴۴	۷-۳-۴ غریبه در شهر
۱۴۸	۸-۳-۴ گور و گهواره
۱۴۸	۱-۸-۳-۴ زنبورک خانه
۱۵۰	۲-۸-۳-۴ سایه به سایه
۱۵۶	۴-۴ جمع بندی نتایج بررسی داستان های ساعدی
۱۶۱	۵-۴ نوع واقعگرایی داستان های ساعدی

۱۶۱	خلاصه فصل چهار
۱۶۲	فصل پنجم : بررسی واقعه گرایانه داستان های جلال آل احمد
۱۶۲	۱-۵ سالشمار جلال آل احمد
۱۶۵	۲-۵ روش ما در انتخاب و بررسی داستان ها
۱۶۶	۱-۳-۵ دید و بازدید
۱۶۶	۱-۱-۳-۵ دید و بازدید عید
۱۶۹	۲-۱-۳-۵ زیارت
۱۷۱	۳-۱-۳-۵ افطار بی موقع
۱۷۵	۴-۱-۳-۵ تابوت
۱۷۷	۵-۱-۳-۵ تجهیز ملت
۱۷۹	۲-۳-۵ از رنجی که می بریم
۱۷۹	۱-۲-۳-۵ دره خزان زده
۱۷۹	۲-۲-۳-۵ زیرابی ها
۱۸۰	۳-۲-۳-۵ در راه چالوس
۱۸۶	۳-۳-۵ سه تار
۱۸۶	۱-۳-۳-۵ سه تار
۱۸۸	۲-۳-۳-۵ بچه مردم
۱۹۱	۳-۳-۳-۵ لاک صورتی
۱۹۴	۴-۳-۳-۵ گناه
۱۹۷	۵-۳-۳-۵ اختلاف حساب
۲۰۱	۴-۳-۵ زن زیادی
۲۰۱	۱-۴-۳-۵ خانم نزهت الدوله

۲۰۴	۵-۳-۴-۲ دفترچه بیمه
۲۰۷	۵-۳-۴-۳ زن زیادی
۲۱۱	۵-۳-۵ مدیر مدرسه
۲۲۱	۵-۳-۶ نفرین زمین
۲۲۳	۵-۳-۷ پنج داستان
۲۲۳	۵-۳-۷-۱ جشن فرخنده
۲۲۷	۵-۳-۷-۲ خواهرم و عنکبوت
۲۴۰	۵-۴ جمع بندی نتایج حاصل از بررسی عناصر داستان ها
۲۴۴	۵-۵ نوع واقعگرایی داستان های آل احمد
۲۴۶	خلاصه فصل پنجم
۲۴۷	فصل ششم : نتایج و دستاوردهای تحقیق
۲۴۷	۶-۱ جواب به فرضیه ها
۲۵۰	۶-۲ نتیجه گیری
۲۵۱	۶-۳ دستاوردهای تحقیق
۲۵۲	خلاصه فصل ششم
	فصل هفتم : نمودارها
	منابع و مأخذ
	چکیده انگلیسی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
 کتابخانه تخصصی آرازم

مقدمه :

واقعگرایی در حقیقت، رویکرد بورژوا (طبقه متوسط) به خرد بود؛ بعد از اینکه یک دوره، تب احساس ومانتیکی او را فرا گرفت و پس از اینکه این طبقه تازه به دوران رسیده، خویشتن خود را در عوض به دست آوردن رفاه، امکانات پیشرفته و ثروت روزافزون به زندگی جدید صنعتی فروخت و تنها ماند. اکنون دیگر آن مالک و ارباب طبیعت مبدل به ابزار ساده در دست نیروهای جدید فنی، سیاسی و تاریخی شده بود. وضعیت جدید که روزی دست یافتن به آن آرزوی قلبی بورژوا بود، برای نسل او و نسل های بعد جز حرص، برادر کشی، ثروت اندوزی، فساد، جنگ های وحشتناک و نهایتاً انزوا و تنهایی، چیزی به ارمغان نیاورد. حال، او از اینکه مجبور بود تا ابد تسلیم این وضعیت باشد، اندوهگین بود و دنبال چاره می گشت.

در این گپرو و دار، هنر آن همدم باوفای انسان دور افتاده از باغ ملکوت که پا به پای ادیان راستین الهی و انسانی به یاری او شتافته و در دوران سرد هبوط، مونس و غم خوار او در کویر پرت و وحشت افزای زمین بود، وارد میدان شد تا با در اختیار گرفتن خرد واقعگرایی فلسفی ریشه معضلات، ناکامی ها و تیره بختی های او را بشناسد و بشناساند. البته هنر واقعگرایانه برای نیل به این مقصود فقط به آگاهی دادن بی طرفانه، بسنده نکرد بلکه با کمک اخلاق به افشای ماهیت بورژوازی پرداخت و به شدت از آن انتقاد کرد. این زمانی بود که هنوز ذهن های آلوده به ایسم های شرقی و غربی بر هنر واقعگرایی دست نیافته و آن را بر مقدم آمال و هوس های خود، ذبح نکرده بود. اما واقعگرایی در ایران حکایت دیگری داشت. در این کشور نه از طبقه متوسط خبری بود که دردهای بورژوازی داشته باشد و نه زندگی صنعتی وجود داشت که انسان را اسیر خود کند. در این مملکت مانند تمام جوامع جهان چندم که قربانی استعمار، استحمار و استبداد بودند، نوعی بدبینی روشنفکری حاکم بود. این بدبینی برای اولین بار از ذهن و اندیشه تحصیل کردگان، فرنگ رفتگان و متفکران جامعه تراوش کرد که خواسته یا ناخواسته، جوامع عقب مانده خود را با اروپای پیشرفته و مدرنیته مقایسه می کردند و چون جوابی قانع کننده به پرسش های خود نمی یافتند، ناگزیر به تمام

^۱ - میلان کوندرا، هنرمان، دکتر پرویز همایون پور، چاپ سوم، تهران نشر گفتار، ۱۳۷۲، ص ۴۰.

میراث (مادی و معنوی) گذشتگان ، همچون دین و سنت و آداب بومی، دهن کجی می کردند و بر آنها می تاختند .

سابقه حضور واقعگرایی در ایران به سال های قبل از آفرینش یکی بود و یکی نبود جمال زاده بر می گردد . به عبارت دیگر واقعگرایی را می توان در آثار آخوندزاده و زین العابدین مراغه ای که از جریان های فکری و ادبی قفقاز تغذیه می شدند

ریشه یابی کرد . چرا که این شیوه و رویکرد ، در ایران قبل از اینکه انگیزه های ادبی داشته باشد ، بیشتر ناشی از دغدغه های اجتماعی و سیاسی روشنفکران سال های بعد از مشروطیت بود و برای همین ، عامل تحلیل آن بیشتر مورد توجه قرار می گرفت تا مسائل هنری و فنی آن . اگر چه این تحلیل، بسیار سطحی و شتابزده بود ولی به روشنفکر کمک می کرد تا روابط میان پدیده ها را کشف و علت های آن را شناسایی کند . به عبارت دیگر ، داستان نویسان ایرانی که خواست های آرمانی و اجتماعی آنان بر توانایی هنری و فنی آنها می چربید ، از این مکتب به عنوان ابزاری برای ابراز عقاید خود و انعکاس عوامل و موانع پیشرفت یا مدرنیته شدن جامعه ایرانی سود می جستند . این نگرش به داستان نویسی و خصوصا واقعگرایی که استعداد های بالقوه ای در این رابطه داشت از زین العابدین مراغه ای تا ساعدی تبریزی و جلال آل احمد یکسان بود .^۱

برای جلال آل احمد و غلامحسین ساعدی هم مانند اکثر نویسندگان معاصر ایرانی ، داستان یک وسیله بود تا بتوانند به واسطه آن سخن بگویند و واقعیت ها و حقایق تلخ حاکم بر اجتماع زمان خودشان را منعکس کنند؛ اما در این راستا هر کدام شیوه و سبکی مخصوص به خود نیز داشتند . جلال بیشتر از نثر محاوره ای ، ولی بسیار جذاب و معروف به تلگرافی خود سود می جست و ساعدی از فضا سازی و صحنه پردازی وهم آلود و خوفناک کمک می گرفت . نثر جلال حقایق را مانند قطرات درشت و شفاف باران بر تن برهنه ذهن و روح می زد و خواب غفلت را از چشمان او دور می ساخت؛ در عوض ساعدی با تزریق خوف و وهم بر فضای داستان های خود ، واقعیت را دهشتناک تر از آنچه بود ، نشان می داد؛ به انسان هشدار می داد و او را به اندیشیدن وا می داشت .

^۱ - رضا براهنی ، قصه نویسی ، چاپ چهارم ، تهران البرز ، ۱۳۶۸ ، ص ۵۱۹ .

این تحقیق در هفت فصل تدوین شده است تا گوشه ای از ادبیات داستانی واقعگرایانه ایران را بررسی کند. فصل اول به کلیات تحقیق، بیان مسأله تحقیق، فرضیات و اهداف تحقیق اختصاص دارد.

در فصل دوم ابتدا به طور مختصر در رابطه با تاریخچه داستان جدید مطالبی می آید و سپس در مورد مکتب واقعگرایی مفصل بحث می شود. تعریف واقعگرایی، واقعگرایی در فلسفه و تطوّر معنایی آن در این حوزه، ارتباط واقعگرایی با رومانسیسم (اجتماعی)، عوامل و زمینه های اجتماعی، اقتصادی و علمی واقعگرایی در اروپا، گونه های مختلف واقعگرایی و ویژگی های عناصر داستان های واقعگرایانه در این فصل گرد آمده است.

فصل سوم شامل رویدادهای مهم تاریخ معاصر نویسندگان و مروری بر وضعیت واقعگرایی در ایران تا زمان نویسندگان است.

در فصل چهارم پس از سالشمار زندگی غلامحسین ساعدی و خلاصه داستان ها، عناصر داستان های ساعدی از نظر واقعگرایی بررسی می گردد.

فصل پنجم به سالشمار زندگی جلال آل احمد، خلاصه داستان ها و بررسی واقعگرایانه عناصر داستان های او اختصاص دارد.

در فصل ششم نیز نتایج تحقیق و جواب های فرضیه ها و دستاوردهای تحقیق آمده است. در فصل هفتم حاصل بررسی عناصر داستانی به صورت نمودار ارائه و دو نویسنده از این حیث با هم مقایسه می گردد.